

עֲשֶׂה בַטֶּבֶת בְּמִשְׁלַל

ננסה היום לעקב אחר דינמיקה של שינוי, של התפתחות. נבחן כיצד תמורות בחיי חברה ותרבות זוכות להד במסורת. נשים לב לשורשיות לה זוכות הפנים החדשות וכיצד השינוי והחידוש מעצים את את הישן. נשאל את עצמנו שאלות של גבולות של אובייקטיבי מול סובייקטיבי. בעצם רק אולי נתמודד עם כל הנ"ל – נראה.

במקוד עיונינו נעמיד את צום עשרה בטבת שיחול השבוע. בלוח השנה העברי ישנם תאריכי זיכרון

<p>זְכַרְיָה בֶן-בְּרַכְיָה בֶן-עֲדָי הַנְּבִיא, נביא אשר חי בימי שיבת ציון, ופעל לעידוד שבי הגולה ולמען בניית בית המקדש השני. ספרו, האחד-עשר בתרי עשר, גדוש בחזיונות ובמשאות נבואיים, העוסקים בעיקר באחרית הימים</p>	<p>שמונצח על ידי תענית. הבסיס לצומות ההיסטוריים מצוי בפרשיה אחת בספר זכריה. כבר אז עולה השאלה האם לצומות האלה יש ערך בשינויי הנסיבות:</p>
---	---

וַיְהִי בַשָּׁנָה אַרְבַּע לְדַרְיוֹשׁ הַמֶּלֶךְ הָיָה דְבַר יְדוּד אֶל זְכַרְיָה בְּאֶרְבָּעָה לַחֹדֶשׁ הַתְּשֻׁעִי בְכִסְלוֹ: וַיִּשְׁלַח בֵּית אֵל שֶׁר אֶצֶר וְרַגְם מֶלֶךְ וְאֲנָשָׁיו לַחֲלוֹת אֶת פְּנֵי יְדוּד: לֵאמֹר אֵל הַכְּהֻנִּים אֲשֶׁר לְבֵית יְדוּד צְבָאוֹת וְאֵל הַנְּבִיאִים לֵאמֹר הֲאֵבְכֶם בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִשִּׁי הַנֶּהָר בְּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי זֶה כְּמָה שָׁנִים (זכריה ז א-ג):

מהי הבכיה של החדש החמישי? מכח מה התעוררה השאלה? מה הדבר אמור ללמדנו בנושא למודנו היום? המסקנה היא שימי הצומות לא מתבטלים עד הימים המאושרים בהם הם יהפכו לימות ימי שמחה. אגב כך אנו מקבלים את הרשימה ה[כמעט]מלאה של ימי הצום ההיסטוריים.

כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת צוּם הָרְבִיעִי וְצוּם הַחֲמִישִׁי וְצוּם הַשְּׁבִיעִי וְצוּם הָעֲשִׂירִי יִהְיֶה לְבֵית יְהוּדָה לְשִׂשׁוֹן וּלְשִׂמְחָה וּלְמַעֲדִים טוֹבִים וְהָאֲמַת וְהַשְּׁלוֹם אֶהְבֶּה (זכריה ח, יט).

מהו הצום העשירי? הפרשנות המקובלת לוקחת אותנו אל שלהי הבית הראשון ואל הנביא יחזקאל. יחזקאל יושב בבבל כאשר ירושלים והמקדש עדין על תילם. ואז מגיעה אליו הנבואה הזו: וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי בַּשָּׁנָה הַתְּשֻׁעִית בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי בְּעֶשְׂרֵי לַחֹדֶשׁ לֵאמֹר בֶּן אָדָם כֹּתֵב לְךָ אֶת שֵׁם הַיּוֹם אֶת עֵצֶם הַיּוֹם הַזֶּה סִמְךָ מֶלֶךְ בְּכָל אֵל יְרוּשָׁלַם בְּעֵצֶם הַיּוֹם הַזֶּה (כד, א-ב).

האם נוכל להבין מה ה'ביג דיל'? הלא באותו זמן קרו דברים חמורים יותר [נחרב המקדש ממש – למשל]. מדוע להתענות על אירוע פחות ערך יחסית? מדוע לכתבו לדורות? השאלה מתעצמת לאור דברי ר' דוד אבודרהם המשווה בין הצומות השונים.

<p>ר' דוד ב"ר יוסף אבודרהם חי בספרד במאה ה"ד. ספרו המכונה 'ספר אבודרהם' (1340) כולל הלכות, מנהגים ופירושים על התפילה, והוא מהספרים החשובים מסוגו. הוא כולל גם פירושים ופסקים מאת פוסקים קדומים.</p>	<p>ספר אבודרהם סדר תפלת התעניות וחילוק יש ביניהם. שארבעת הצומות הם נדחין לפעמים כשחלו בשבת, חוץ מעשרה בטבת שאינו חל לעולם בשבת, אבל הוא חל לפעמים ביום ששי, ומתעניין בו ביום. ואפילו היה חל בשבת לא היו יכולים לדחותו ליום אחר מפני שנאמר בו (יחז' כד ב) בעצם היום הזה כמו ביום הכפורים ושאר הצומות אינן חלין לעולם ביום ששי.</p>
---	---

מה? צום עשרה בטבת היה דוחה את השבת – דבר שאף תשעה באב לא עושה? מה קורה פה?

*****

במהלך הדורות נספחו משמעויות ליום התענית. כבר הפיוט הנאמר בצום מוסר לנו הרחבה זו. התוספת הראשונה היא:

דַעֲבֵנִי בְשִׁמוֹנָה בּוֹ שְׁמֵאֵלִית וַיִּמְנִית.
הָלֵא שְׁלִשְׁתֵּן קִבְעֵתִי תַעֲנִית.
וּמֶלֶךְ יוֹן אֲנִסְנִי לְכַתּוּב דַּת יוֹנִית.
עַל גְּבִי חָרְשׁוּ חוֹרְשִׁים הָאֲרִיכוּ מַעֲנִית:

מה התקלה? מדובר באירוע שיש לו שורשים היסטוריים שונים. תלמי מלך מצרים [היווני] מצווה [בכפיה] על חכמי ישראל לתרגם את התורה ליוונית. אירוע זה זוכה לפרספקטיבה חריפה:

מסכתות קטנות מסכת סופרים פרק א

מעשה בחמשה זקנים שכתבו לתלמי המלך את התורה יוונית, והיה אותו היום קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל, שלא הייתה התורה יכולה להתרגם כל צרכה.

עד כדי כך! כיום שנעשה בו העגל? למה מה הבעיה? תיאור דרמטי לא פחות של אירוע זה מופיע בסדר רב עמרם גאון:
ואלו ימים שמתעניין בהם מן התורה כל מי שמתענה בהם לא יאכל ולא ישתה עד הערב...
בשמונה בטבת נכתבה התורה בימי תלמי המלך יוונית והחשך בא לעולם שלשה ימים.
חשך גדול וכל כך למה?
התוכן הנוסף של צום עשרה בטבת מופיע בהמשך הפיוט:

זוֹעַמְתִּי בְּתִשְׁעָה בּוֹ בְּכֻלָּמָה וַחֲפָר.
חֶשֶׁךְ מַעֲלֵי מַעִיל הוֹד וַצֶּפֶר.
טָרוֹף טוֹרֵף בּוֹ הַנּוֹתֵן אִמְרֵי שֶׁפֶר.
הוּא עֲזָרָא הַסּוֹפֵר:

מיהו עזרא הסופר? שתי מילים מן האינציקלופדיה:

עזרא הסופר ממנהיגי היהודים בימי שיבת ציון ובתחילת תקופת בית שני. כינוי "הסופר" מתאר את בקיאותו בתורה ואת פעולותיו בלימוד התורה והעתקתה. דעה נוספת מסבירה שזה כינוי לפקיד גבוה בממלכת פרס. בשנת 457 לפנה"ס, (57 שנים אחרי חנוכת בית המקדש השני), עלה מבבל לירושלים בראש חבורה, כממונה מטעם מלך פרס ארתחשסתא. הוא הביא עמו מענק של כסף וזהב ממלך פרס עבור בית המקדש. פעל לחיזוק לימוד התורה וקיומה, והנחיל לעם את ההכרה שעבודת הקב"ה מתבצעת בידי כל יחיד בדומה לעבודת הקב"ה על ידי הכהנים בבית המקדש. בפעולותיו נקט בעיקר גישה של הסברה, שכנוע ותיקון תקנות, אותה העדיף על פני כפייה שרירותית.

ההערכה של חז"ל לעזרא היתה עצומה. ראו ביטוי אחד מן התלמוד הירושלמי:
תני רבי יוסי אומר ראוי היה עזרה שתינתן תורה על ידו אלא שקדמו דור משה...

(תלמוד ירושלמי מסכת מגילה פרק א)

אחד ממפעליו הגדולים, כפי שמציגים חז"ל קשור להעתקת התורה משפה לשפה:

ולמה נקרא שמו אשורי – שהוא מאושר בכתבו. אמר רבי לוי: על שם שעלה בידם מאשור. תני, רבי יוסי אומר: ראוי היה עזרה שתינתן תורה על ידו, אלא שקדמו דור משה. אף על פי שלא ניתנה התורה על ידו, אף הוא ניתן כתב ולשון על ידו.
(תלמוד ירושלמי מסכת מגילה פרק א)

וכאן הבן שואל: איך אפשר באותו צום להתענות ולהצטער על תרגומה של התורה ליוונית, ובה בשעה להתאבל על המתרגם הגדול של התורה לשפת העם? יש להוסיף לכך את ביאורו של הרב קוק למפעלו של עזרא, באגרת בה הוא קורא להמשיך את פועלו:

אגרות הראיה / כרך ב / תקצד

חמושים אנו צריכים להיות למלחמת ד'... והננו חייבים להכין לנו את הנשק הזמני: העט. אנו צריכים לתרגם ע"פ הסגנון הזמני [=העכשווי] את כל האוצר הקדוש שלנו, אוצר הדעות והרגשות של כל התורה כולה כמעט, לקרבם לבני-דורנו, דוגמתו של עזרא, שנשתנה הכתב על-ידו, שאחד הטעמים הוא גם לקרב ע"י זה את דורו להבנת התורה ולמודה: כמובן, דבר זה רק משל הוא, ואנו עסוקים בזה בעיקר בעניני תורה-שבע"פ וחלק האגדה ביחוד, ע"פ כל ספרי-הקודש עד ימינו, אוצרי-אוצרות של אמנות-קדש גנוזים בהם, ועלינו לדלותם בכל יום תמיד, ולתתם בספרות הסגנונית של ההוה. ו"אם שמע בישן תשמע בחדש", וחדשים לבקרים יהיו ציצים ופורחים לנו מחשבות, ציורים, הרגשות כבירות, חיקויי אמתיות פנימיות, מנצחות לאומים בעוזן, כובשות עולמים בממשלתן....

לפני שנעבור לשלב הבא הבה נשלים את דברי הפייטן על עשרה בטבת התוכלו לזהות את משמעות האמור בדבריו?

יום עשירי צנה בן בוזי החונה.

כתב לך בספר המתנה.

לזכרון לעם נמש ונבנה.

את עצם היום הזה:

הרבנות הראשית סיפחה לעשרה בטבת את זכרון השואה בדרך המסורת היהודית – 'יום הקדיש הכללי' – שתי מילים לתקנה ולתוכנה. ראו את התקנה ואת גיבוש תכניה במקור הבא:

יום הקדיש – הרבנות הראשית לישראל על החלטתה מיום כ"ז כסלו תשי"א (תשט"ז)

יום העשירי בטבת נקבע על ידינו בזמנו, לשעה ולדורות, ליום השנה לקהלות הקודש, אנשים נשים וטף, שנספו בהמוניהם באכזריות חימה בידיה הטמאות של המפלצת הנאצית באירופה, ועשן הכבשנות, שבהם עלו על המוקד, כסה עליהם ועל יום פקודתם. "לאלה מיליוני החללים, שאין סמוכים לקביעת יום מותם – קדוש יום זה לזכרם ולעלוי נשמותיהם הזכות והטהורות, דינו של יום זה, יום העשירי בטבת, לבניהם ולקרוביהם, כדינו של יום המיתה לאמירת, קדיש, ללמוד משניות ולהדליק נר נשמה.

"ולכל יהודי באשר הוא שם, קדוש היום הזה. לזכר רבבות בתי האבות והמשפחות שנשמדו כליל, ללא השאיר שריד ופליט, וגואלם הוא בית ישראל כולו, ומן הראוי שכל אחד ידליק בליל זה, אור לעשרה בטבת, נר נשמה בביתו, ומי שאין הוריו בחיים ישתתף באמירת, קדיש בצבור. ...אחרי קריאת התורה בתפלת שחרית, תיאמר בכל בתי הכנסיות ובתי המדרשות תפלת האזכרה המיוחדת שנערכה על ידינו בשעת השואה.

"שעה לפני תפלת מנחה מתכנס הצבור בכל מקום, בארץ ובתפוצות, לבתי הכנסיות ולבתי המדרשות ללמוד משניות ולאמירות מזמורי תהלים ט"ז, י"ז, פ"ג פסוק פסוק.

"ובזכות זכרון קדוש זה, יזכר לנו ה' את עקדתם לרפא מחץ עמו, להשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם, בגאולה שלמה ובנין בית מקדשנו ותפארתנו במהרה בימינו אמן".

הרבנות הראשית לישראל

ה נ ש י א

ה נ ש י א

יצחק נסים

יצחק איזיק הלוי הרצוג

ה מ ז כ י ר ה ר א ש י - ש. א. שזורי

האם יש צידוק למסע סיפוח זה? בלשון אחרת מהו המגנן המאפשר התרחבות כזו של משמעות יום עשרה בטבת? מה זה עושה ליום? מה זה עושה ל'חוגגים' אותו. פתח עקרוני לבירור נמצא בדברי הרמב"ם:

רמב"ם הלכות תעניות פרק ה הלכות א-ב-ג

(א) יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב שנאמר (ויקרא כ"ו) והתודו את עונם ואת עון אבותם וגו':

(ב) ואלו הן יום שלישי בתשרי שבו נהרג גדליה בן אחיקם ונכבית גחלת ישראל הנשארה וסיבב להתם גלותן ועשירי בטבת שבו סמך מלך בבל נבוכדנאצר הרשע על ירושלים והביאה במצור ובמצוק ושבעה עשר בתמוז וחמשה דברים אירעו בו נשתברו הלוחות ובטל התמיד מבית ראשון והובקעה ירושלים בחורבן שני ושרף אפוסטומוס הרשע את התורה והעמיד צלם בהיכל:

(ג) ותשעה באב וחמשה דברים אירעו בו נגזר על ישראל במדבר שלא יכנסו לארץ וחרב הבית בראשונה ובשנייה ונלכדה עיר גדולה וביתר שמה...

מהו תוכנו ואפיו של יום הצום על הצרות? איך דברי הרמב"ם מבארים את ענין הספיחה? מהי המשמעות הדתית-תרבותית של גישה זו? איך זה מקרין על הנושא הכללי של לימודינו? התלמוד מציע מחלוקת ביחס לטיבו:

ראש השנה יח ב

תניא, אמר רבי שמעון: ארבעה דברים היה רבי עקיבא דורש ואני אין דורש כמותו צום הרביעי זה תשעה בתמוז שבו הובקעה העיר שנאמר בחודש הרביעי בתשעה לחדש ויחזק הרעב בעיר ולא היה לחם לעם הארץ ותבקע העיר ואמאי קרי ליה רביעי רביעי לחדשים צום החמישי זה תשעה באב שבו נשרף בית א-להינו ואמאי קרי ליה חמישי חמישי לחדשים צום השביעי זה שלשה בתשרי שבו נהרג גדליה בן אחיקם ואמאי קרי ליה שביעי שביעי לחדשים צום העשירי זה עשרה בטבת שבו סמך מלך בבל על ירושלים שנאמר ויהי דבר ה' אלי בשנה התשיעית בחדש העשירי בעשור לחדש לאמר בן אדם כתב לך את שם היום את עצם היום הזה סמך מלך בבל אל ירושלים ואמאי קרי ליה עשירי עשירי לחדשים והלא היה ראוי זה לכתוב ראשון ולמה נכתב כאן כדי להסדיר חדשים כתיקנן ואני איני אומר כן אלא צום העשירי זה חמשה בטבת שבו באת שמועה לגולה שהוכתה העיר שנאמר ויהי בשתי עשרה שנה בעשירי בחמשה לחדש לגלותנו בא אלי הפליט מירושלים לאמר הוכתה העיר ועשו יום שמועה כיום שריפה ונראין דברי מדבריו שאני אומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון והוא אומר על ראשון אחרון ועל אחרון ראשון אלא שהוא מונה לסדר חדשים ואני מונה לסדר פורעניות